

kadar ezginin yarısından çoğunu notasını yazmak suretiyle Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu repertuarında yayımlamıştır. Bu repertuvarda bulunmayan diğer ezgilerin notaları ise bugüne kadar yazılmamış ve yayımlanmamıştır. Bilhassa uzun hava formundaki ezgiler önemli bir yekûn oluşturmaktadır.

Nida Tüfekçi sağlam bir saz çalış tekniğiyle güçlü bir sese sahip özel bir sanatçı niteliği taşır. Bir yandan mahallî tavrı öne çıkan icracılığı, öte yandan yerel ezgileri kendine has bir tarz ile çalıp söylemesi onu diğer halk müziği icracılarından ayıran temel farklardandır. Halk müziği terminolojisinde “tavrı” adı verilen çalış tekniklerini ve “ağız” denilen söyleyiş biçimlerinin en geniş repertuarını icra edebilen, derin bilgi birikimiyle bu icrayı anlamlı kılabilen ender sanatçılar arasında yerini almıştır. Hem resmî müzik ortamlarında hem de piyasada faaliyet göstermesine rağmen müzikal düzeyini hiç bozmadan sürdürmüştür. Doldurduğu 78 ve 45’lik plaklardan, yaptığı film müziklerinden bu durum açıkça izlenebilir. Eşi Neriman Altındağ Tüfekçi ile yurt içinde ve yurt dışında verdiği konserler yerel müzik icrasında daima bir seviye göstergesi olarak anılır. Ayrıca “sürmeli” denilen türküyle ve bu türkünün varyantlarıyla birlikte oluşturduğu geniş repertuarın hiç şüphesiz en başarılı icracısıdır. Yetiştirdiği yöreye ait ses kültürünün bütün özelliklerini küçük yaşlardan itibaren sindirerek yaşatan bir sanatçı olarak bu yeteneğini diğer yörelerin müziklerine de uyarlamış, sonuçta ortaya büyük bir birikim çıkmıştır. Bu birikimin estetik değeri üzerinden gelecek kuşaklar muhakkak ki çok dersler çıkaracak, bilimsel ve sanatsal çalışmalarında onlara ilham kaynağı olacaktır.

Gerek radyo sanatçılığı gerekse konseratuvar hocalığı sırasında Nida Tüfekçi’nin ortaya çıkan bir başka yönü sürekli okuyarak kendini geliştirmesidir. Bu sebeple 1960’lı yıllardan itibaren Türkiye’de folklor ve halk edebiyatı ile uğraşan çevrelerle yakın temas kurmuş, bu çevre mensuplarıyla fikir alışverişinde bulunmuştur. Meslekte edindiği bilgi birikimiyle bu fikir ortamında elde ettiklerini birleştirerek eserler meydana getirmiştir. Bu yönüyle bir bilim adamı kimliği taşıyan sanatçı, verdiği konferanslarda üstün hitabet yeteneği ve yol gösterici bilgileriyle geniş kitleler üzerinde derin izler bırakmıştır. Nida Tüfekçi, hocası Muzaffer Sarısözen’den aldığı bayrağı genç kuşaklara ulaştırmayı görev bilmiş bir dava adamıdır. Onun yöneticilikten ve

hocalıktan gelen disiplinli tavrı halk müziği davasının sorumluluğuyla birleşince kendisinde sert, ödün vermez bir karakter doğurmuş, ancak bunun altında sevecen, merhametli ve içten bir kişiliği daima korumuştur. 1991’de Kültür Bakanlığı tarafından kendisine verilen devlet sanatçısı unvanını aldığında, “Bunu şahsıma verilmiş bir pâyeye değil halk müzikisine verilmiş bir pâyeye kabul ediyorum ve alıyorum” diyerek davasını şahsının üstünde tuttuğunu bir defa daha göstermiştir.

Tüfekçi’nin bilimsel yayınları nota yayınları kadar zengin değildir. Fazla bir sayıya ulaşmasa da yayımlanan makale ve tebliğleri yol gösterici niteliktedir. Neriman Altındağ Tüfekçi ile yayımladıkları *Memleket Türküleri* (İstanbul 1964) bir baş ucu kitabıdır. Çeşitli dergilerde çıkan makalelerle sempozyumlarda sunduğu bildirilerden bazıları şunlardır: “Halk Türküleri ve Besteleri Üzerine” (*Türk Yurdu*, sy. 323 [İstanbul 1966], s. 21); “Uzun Havalar” (*Folklor Doğru*, sy. 1 [İstanbul 1969], s. 22-23); “Bozlaklar” (*Folklor Doğru*, sy. 2 [İstanbul 1969], s. 24-25); “Türkülerimiz” (*Türk Halk Müziği ve Oyunları*, 1/2 [Ankara 1982] s. 1); “Âşıklarda Müzik” (*II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1983, III, 323-340); “Folklor” (*CDTA*, III, 775-786); “Türk Halk Müziği” (*CDTA*, VI, 1482-1488); “Türk Musikisi Eğitiminde Türk Sazları” (*Türk Musikisinde Çağdaş Eğitim, Çağdaş İcra Sempozyumu*, İstanbul 1988, s. 25-28).

BİBLİYOGRAFYA :

Melih Duygulu. “Devlet Sanatçısı M. Nida Tüfekçi”, *Türk Halk Kültürü Araştırmaları* 1994, Ankara 1996, s. 134-136; a.mlf., *Nida Tüfekçi / Sürmeli*, İstanbul 1998 (Kitap ve CD); a.mlf., “Nida Tüfekçi”, *Türkiye’nin Birikimleri: Müzisyenler*, İstanbul 2014, s. 227-240; Mansur Kaymak, “Nida Tüfekçi”, *Türk Halk Müziği ve Oyunları*, 1/2, Ankara 1982, s. 75; *Müzik Ansiklopedisi* (haz. Ahmet Say), Ankara, ts., IV, 1204-1205.

 MELİH DUYGULU

TÜMEN HANLIĞI

(bk. SİBİR HANLIĞI).

TÜRKEŞ, Alparslan

(1917-1997)

Türk askeri ve siyasetçisi.

25 Kasım 1917’de Lefkoşe’de doğdu. Babası Koyunođlu ailesinden Tuzlali Ahmed Hamdi Bey, annesi Fatma Zehra Hanım’dır. 1933’te ailesiyle birlikte İstanbul’a gitti. Aynı yıl Lefkoşeli İzmir milletvekili

Hüseyin Sırrı Belliođlu’nun yardımıyla geçici olarak Kuleli Askerî Lisesi’ne kayıtdı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul edilince askerî liseye aslî kaydı yapıldı. 1936’da Kuleli Askerî Lisesi’ni tamamladı. 1938’de Harp Okulu’nu bitirdi. 1939’da piyade asteğmeni olarak Atış Okulu’na girdi ve teğmen rütbesiyle mezun oldu. Refik Yurtsever’in yeğeni Muzaffer Hanım ile 1940 yılı başında evlendi. Gelibolu’da 58. Piyade Alayı 5. Bölük komutanlığına tayin edildi. Balıkesir Edincik, Erdek, Marmara adasında görev yaptı. Türk ve Osmanlı tarihini, Türk büyüklerini öğrenmeye, onları anmaya ve hâtıralarını yaşatmaya çok istekli bir subay olarak tanındı. Bunda Kıbrıs’ta İngiliz kraliyet yönetimini yakından tanınmasının da rolü vardır. Ziya Gökalp’in *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinden hayli etkilendi; bilhassa Nihal Atsız’ın eserleri ve tarihî yazıları kendisine rehber oldu.

1944’te üsteğmen iken Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay gibi Türkçüler’le birlikte “İrkçılık - Turancılık” davasında yargılanınca dokuz ay on gün hapis cezası aldı ve Tophane Askerî Cezaevi’nde kaldı. 1945’te Askerî Yargıtay kararıyla beraat etti ve tekrar ordudaki görevine başladı. 1955’te Harp Akademisi’nden mezun oldu. Amerika Birleşik Devletleri’ne gönderildi, orada Amerikan Harp Akademisi’ni ve Piyade Okulu’nu bitirdi. 1955-1957 yıllarında Washington’da NATO Dâimî Komitesi’nde Türk Genelkurmayı’nı temsil heyetinde çalıştı. 1959’da Almanya’da Atom ve Nükleer Okulu’na staja yollandı. Buradaki eğitiminin ardından albaylığa yükseltildi ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı NATO şube müdürlüğüne getirildi.

27 Mayıs 1960’tan biraz önce Elazığ’dan Ankara’ya tayin edildi. Albay Talat Aydemir’in önerisiyle otuz yedi kişilik Millî Birlik Komitesi üyeleri arasında yer aldı. 27 Mayıs 1960 sabahı darbe bildirisini radyodan duyurduktan sonra adı sıkça duyulmaya



Alparslan Türkeş, Kuleli Askerî Lisesi’ni bitirdiği 1936 yılında asteğmen rütbesiyle

Alparslan
Türkeş

başlandı ve daha çok tanındı. Darbenin ardından başbakanlık müsteşarlığı yaptı. Bir süre sonra Millî Birlik Komitesi içinde görüş ayrılığı baş gösterdi. 13 Kasım 1960'ta Millî Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel bir bildiri yayımlayıp Millî Birlik Komitesi'ni feshetti. Yeni kurulan Millî Birlik Komitesi'ne içlerinde Türkeş'in de bulunduğu ve "14'ler" denilen, ülkenin yönetiminde köklü değişiklikler yapılarak iktidarın seçimlerle sivilere bırakılmasını istemeyen on dört subaya yer verilmedi. Bu operasyonla "14'ler" Türk Silâhlı Kuvvetleri'nden emekliye sevk edildi ve çeşitli yurt dışı görevlerine gönderildi. Türkeş, Yeni Delhi Büyükelçiliği müşaviri olarak Hindistan'a yollandı. Burada iken Cemal Gürsel'e gönderdiği bir mektupla, yargılanmakta olan Adnan Menderes ve Demokrat Parti ileri gelenlerinin idam edilmesini istedi. Yirmi beş ay sonra 23 Şubat 1963'te Yunanistan üzerinden Türkiye'ye döndü.

Adalet Partisi'ne katılmayan Türkeş, milliyetçi grupları toplamak için 2 Mayıs 1963'te Türkiye Huzur ve Yükselme Derneği'ni teşkil etti. Yeni bir darbe girişimi içinde bulunan Talat Aydemir ve Fethi Gürcan ile temas sağladı. Talat Aydemir ile anlaşamayınca darbe hazırlığını hükümete bildirdi. Bu arada kendisi yargılandığına da hükümete haber verdiğinden beraat etti. Sürgünde olduğu dönemde "14'ler"le sıkı iş birliğini sürdürdü, stratejiler belirledi. 31 Mart 1965'te Dündar Taşer, Ahmet Er, Muzaffer Özdağ, Rifat Baykal, Mustafa Kaplan gibi eski Millî Birlik Komitesi arkadaşlarıyla birlikte Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nde aktif siyasete girdi. 1 Ağustos 1965'te bu partiye başkan oldu. Sevenleri kendisine "Başbuğ" unvanını verdiler. Aynı yıl Ankara'dan milletvekili seçildi. 1966'da cumhurbaşkanlığına adaylığını koyduysa da Cevdet Sunay karşısında on bir oy aldı. 1969'da Adana İl Kongresi'nde partinin adı Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirildi. Bu partinin

başkanı sıfatıyla 1969-1973, 1973-1977 dönemlerinde Adana'dan milletvekili seçildi. Milletvekiliği 1980 yılına kadar Ankara ve Adana'dan olmak üzere dört dönem sürdü. 1975'ten sonra Milliyetçi Cephe adlı koalisyonlarda başbakanlık yardımcılığında bulundu. Sağ-sol çatışmalarının arttığı dönemde önemli bir siyasî aktör olarak tanındı.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra bir müddet nerede bulunduğu tesbit edilemedi. Bunun üzerine Millî Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren üç parti liderinin teslim olduğunu, Türkeş'in de teslim olmasını, aksi halde suçlu duruma düşeceğini ifade eden bir bildiri yayımladı. Bunun ardından o da teslim oldu. 9 Nisan 1985'e kadar dört buçuk yıl tutuklu kaldı ve idam cezasıyla yargılandı, ancak beraat etti. 1987'de siyaset yasağı kalkınca tekrar siyasete döndü ve Milliyetçi Çalışma Partisi'ne girdi. 1991 genel seçiminde Refah Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi ile seçim ittifakı yaptı, Yozgat milletvekili olarak meclise girdi. Bu partinin adı 1993'te yeniden Milliyetçi Hareket Partisi oldu. 1995 seçimlerinde meclis dışında kaldı. Ulaşmacı bir lider hüviyetinde göründü. Partinin ana prensibi olan "Dokuz Işık" doktrinini yanında siyasî ve tarihî görüşlerini de kaleme aldı. 4 Nisan 1997'de Ankara'da öldü, mezarı Ankara Beştepe'dedir.

Eserleri: *Temel Görüşler* (İstanbul 1976), *Yeni Ufuklara Doğru* (İstanbul 1988), *1944 Milliyetçilik Olayı* (İstanbul 1992), *12 Eylül Adaleti: Savunma* (İstanbul 1994), *Gönül Seferberliğine* (İstanbul 1994), *Dokuz Işık ve Türkiye* (İstanbul 1994), *Sistemler ve Öğretileri* (İstanbul 1995), *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler* (İstanbul 1996), *Bunalımdan Çıkış Yolu* (İstanbul 1996), *Türkiye Meseleleri* (İstanbul 1996), *Kahramanlık Ruhü* (İstanbul 1996), *Milli Doktrin 9 Işık* (İstanbul 1999), *Dış Meselemiz* (İstanbul 2000).

BİBLİYOGRAFYA :

Hulusi Turgut, *Şahinlerin Dansı, Türkeş'in Anıları*, İstanbul 1995; Alparslan Türkeş: *Birinci Yıl Armağanı*, Ankara 1998; Arslan Tekin, *Son Başbuğ*, Ankara 2005; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul 2006, s. 199, ayrıca bk. tür.yer.; Metin Turhan, *Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan Türkeş*, İstanbul 2009; Levon Panos Dabağyan, *Başbuğ Türkeş ve Milliyetçilik*, İstanbul 2009; Zeki Hacıbrahimoglu, *Alparslan Türkeş*, İstanbul 2010; J. M. Landau, "Atsız and Türkeş: A Note on the History of Pan-Turkism in Turkey", *JTS*, XXVI/2 (2002), s. 131-133.

ATILLA ÇETİN

TÜSÜLİ

(التسولي)

Ebü'l-Hasen Ali
b. Abdisselâm b. Ali el-Vertâcî
et-Tüsülî es-Sebrârî
(ö. 1258/1842)

Mâlikî fakihî.

Fas'ta Tâze şehrinin kuzeybatısında Tüsül (Düsül) adlı Berberî kabilesinin yaşadığı aynı adı taşıyan bölgedeki Sebrâre köyünde doğdu. Bu kabilenin Benî Vertâc koluna mensuptur. Kaynaklarda doğum tarihi belirtilmemekle beraber eserlerinde geçen ifadelerden altmışlı yaşlarda vefat ettiği, dolayısıyla XII. (XVIII.) yüzyıl sonlarında doğduğu tahmin edilmektedir. İlim ehli bir aileye mensuptur. Lakabı İmdîdeş (Midîdeş) olup halen Fas'ta yaşamakta olan ahfadı da bu lakapla anılır. Eğitimine köyünde başlayan Tüsülî daha sonra Karaviyyîn Camii'nde okumak üzere Fas'a gitti. Kaynaklarda hocaları arasında Muhammed b. Muhammed b. İbrâhim ed-Dükkâfî el-Fâsî ile İbnü'l-Hâc es-Sülemî'nin adları anılır. 1218'de (1803) Miknâs şehrinde bulunduğu büyük bölümünü geçirdiği Fas'a döndü. Alevîler Devleti'nde iktidar kavgalarının devam ettiği, siyasal, ekonomik ve sosyal çalkantıların hüküm sürdüğü bir dönemde yaşadı. Fas Sultanı Mevlây Süleyman b. Muhammed'le iyi ilişkiler kurdu ve sultanın emriyle, Behrâm b. Abdullah ed-Demîrî'nin eş-Şâmilî üzerine Muhammed b. Abdurrahman İbn Henû el-Yâziğî'nin (ö. 1231/1816) yazmaya başlayıp tamamlayamadığı şerhi bitirmekle görevlendirildi. Sultan Mevlây Süleyman'ın vefatından sonra yerine geçen Sultan Abdurrahman b. Hişâm devrinde şerhi tamamladı. 1830'da Fransız işgaline uğrayan Cezayir'de halkın Sultan Abdurrahman'a biat etmesinin câiz olduğu yolunda fetva verdi; ertesi yıl sultan tarafından Fas kadılığına tayin edildi. 1834'te görevinden alındıysa da aynı yıl Tıtvân kadılığına getirildi. 1835'te bu görevden de azledilince Fas'a döndü ve Karaviyyîn Camii'nde ders verdi. Kaynaklarda öğrencilerinden Abdülkâdir b. Ebü'l-Kâsım b. Abdullah el-İrâkî, Muhammed Mutî b. Muhammed b. Ömer el-Abbâsî, Ebü'l Hasan el-Hac Ali b. Ahmed b. Abdüssâdık er-Recrâcî ve Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed es-Süsî el-Fâsî'nin adları geçer. Takvâ sahibi bir âlim olan Tüsülî yöneticilerin ve halkın sevgisini kazanmıştı. Geçimini köyündeki topraklarından elde ettiği gelirle sağladı.